

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.3.14>

CECHY KARNO-PRAWNEJ OCHRONY DÓBR KULTURY NA UKRAINIE

Volodymyr Kachmar

aspirant Narodowej Akademii Zarządzania (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4026-7642

e-mail: vol_kahmar@ukr.net

Adnotacja. W tym artykule dokonano analizy ogólnych tendencji ochrony karno-prawnej dóbr kultury na Ukrainie, pokazano charakterystykę cech dóbr kultury w sferze przestępczych naruszeń oraz określenie współczesnych charakterystycznych cech karno-prawnych karnego niebezpieczeństwa przestępstw w tej dziedzinie. W artykule ustalono, że głównymi przyczynami, które determinują skalę przestępstw w tej dziedzinie, należy uznać przede wszystkim możliwość uzyskania super zysków, ponieważ nielegalne operacje z antykami i sztuką zajmują jedno z pierwszych miejsc na świecie wśród przestępstw o charakterze międzynarodowym w odniesieniu do otrzymywanych zysków jako całości. Głównym trendem w dziedzinie przestępstw z dobrami kulturowymi jest nie tylko ilościowy wzrost przemytu dóbr kultury, ale także zmiany w samej strukturze tego przestępczego biznesu, w szczególności jego internacjonalizacja i złożona struktura przestępstw.

Słowa kluczowe: ochrona karno-prawna, wartości kulturowe, ataki przestępcze, obiekty dziedzictwa kulturowego, zagrożenie publiczne.

FEATURES OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF CULTURAL VALUES IN UKRAINE

Volodymyr Kachmar

Postgraduate Student

National Academy of Management (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4026-7642

e-mail: vol_kahmar@ukr.net

Abstract. This article analyzes the general trends of criminal legal protection of cultural values in Ukraine, shows the characteristics of the characteristics of cultural values in the field of criminal encroachments and the definition of modern characteristic criminal law signs of the criminal law danger of crimes in this area. It is determined in the article that the main reasons that determine the scale of crimes in this area must be recognized, first of all, the possibility of obtaining super-profits, since illegal operations with antiques and art are one of the first in the world among crimes of an international nature in terms of income in general. The main trend in the field of crimes with cultural property is not only the quantitative increase in the smuggling of cultural property, but also changes in the very structure of this criminal business, in particular its internationalization and the complex structure of crimes.

Key words: criminal law protection, cultural values, criminal encroachments, objects of cultural heritage, social danger.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Володимир Качмар

аспірант

Національної академії управління (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-4026-7642

e-mail: vol_kahmar@ukr.net

Анотація. У статті здійснено аналіз загальних тенденцій кримінально-правової охорони культурних цінностей в Україні, показана характеристика особливостей культурних цінностей у сфері кримінальних посягань та окреслення сучасних характерних кримінально-правових ознак кримінально-правової небезпеки злочинів у цій сфері. Визначено, що головними причинами, які визначають масштабність злочинів у цій сфері, потрібно визнати передусім можливість отримання надприбутків, оскільки протиправні операції з предметами старовини й мистецтва займають у світі одне з перших місць серед злочинів міжнародного характеру за одержуваними прибутками загалом. Головною тенденцією у сфері злочинів з культурними цінностями є не тільки кількісне зростання контрабанди культурних цінностей, а й зміни в самій структурі цього злочинного бізнесу, зокрема його інтернаціоналізація та складна структура злочинів.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, культурні цінності, злочинні посягання, об'єкти культурної спадщини, суспільна небезпечність.

Вступ. У сучасній теорії і практиці кримінально-правової охорони культурних цінностей запобігання злочинам, виявлення, припинення злочинів, які зазіхають на культурні цінності, характеризуються їх підвищеною латентністю й відсутністю однаковості в практичній діяльності правоохоронних органів щодо застосування кримінально-правових засобів і правозастосовної практики судів загалом. Значним чином це пов'язано з наявністю суттєвих прогалин у законодавстві. При формуванні норми про відповідальність за розкрадання культурних цінностей порушено техніко-юридичні критерії, унаслідок чого Кримінальний кодекс України допускає ситуації, коли за розкрадання цих предметів передбачається більш м'яке покарання, ніж за те саме діяння, учинене щодо іншого майна. Не завжди законодавець адекватно відображає ступінь суспільної небезпеки посягань на зазначені предмети. Звертає на себе увагу й відсутність спеціальної норми про відповідальність за необережне знищення або пошкодження культурних цінностей, що завдає непоправної шкоди культурному спадку України. Зазначені тенденції зумовлюють очевидну актуальність дослідження проблематики кримінально-правової охорони культурних цінностей в Україні в сучасних умовах державотворення.

Питання забезпечення збереження культурних цінностей засобами кримінального права – одне з найменш досліджених у юридичній науці. На цей період існує відносно невелика чисельність монографічних робіт, спеціально присвячених комплексному вивченню проблем кримінально-правової охорони цих предметів. У дослідженнях В.В. Базелюк, Н.В. Кулакової, В.О. Парагайло, М.С. Пономарьової, В.М. Тертишника та багатьох інших, проте, недостатньо дослідженими залишаються сучасні кримінально-правові тенденції протидії злочинам у сфері обігу культурних цінностей у євроінтеграційних процесах державотворення.

Метою статті є аналіз загальних тенденцій кримінально-правової охорони культурних цінностей в Україні, завданням статті є характеристика особливостей культурних цінностей у сфері кримінальних посягань та окреслення сучасних характерних кримінально-правових ознак кримінально-правової небезпеки злочинів у цій сфері.

Основна частина. Злочини, що посягають на об'єкти культурної спадщини, характеризуються високим рівнем латентності. Більша частина крадіжок таких предметів учиняється з приватного володіння (до 80,0%), близько 1,0% з місць відправлення релігійного культу й ікони як предмет посягань становлять до 70,0% від усіх викрадених предметів. Більша частина крадіжок об'єктів культурної спадщини вчиняється при безпосередній участі осіб, що мають до них доступ: робітники бібліотек, реставраційних майстерень, співробітники музеїв. Як запобіжні заходи необхідне створення єдиної бази даних про осіб, засуджених за вчинення злочинів, предметом яких є об'єкти культурної спадщини. Сьогодні в умовах глобалізації проблема охорони об'єктів культурної спадщини набуває все більшого значення, а саме недопущення її незаконного вивозу з країни. У більшості випадків посягання на об'єкти культурної спадщини відбувається з метою їх вивозу за межі країни в Західну Європу, США, Японію, Китай, де вже тривалий час діє багатомільярдний ринок культурних цінностей («арт-ринок»). Наприклад, серед предметів контрабанди культурні цінності займають провідне місце, чим більша цінність того або іншого викладеного предмета, тим більша вірогідність його вивозу закордон. На жаль, у вітчизняному законодавстві не враховано, що контрабанда культурних цінностей має організований характер. Безпосередніми виконавцями є особи, звільнені від митного контролю. Також відсутня норма щодо відповідальності за дії, пов'язані з неповерненням предметів культурного надбання на територію України, а саме це не відображає реальної небезпеки та реального розповсюдження таких дій. Питання боротьби зі злочинними посяганнями розглядаються розрізнено: окремо знищення, пошкодження або контрабанда. Але це не дає змоги боротися з організованою злочинністю в цій сфері, виявляти всі злочинні взаємозв'язки: замовник злочину – особи, що вчинили розкрадання або викрадення – перевезення об'єктів культурної спадщини за межі країни, – покупець. Саме це спрямовує зусилля правоохоронних органів на боротьбу зі злочинцями-одинаками. Але на міжнародному рівні ще в 1970 р. Конвенцією ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності» запропоновано комплекс заходів щодо запобігання вчиненню злочинних посягань на об'єкти культурної спадщини організованою злочинністю. Чинні міжнародно-правові акти щодо захисту культурних цінностей, безсумнівно, володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини (Кулакова, 2015: 138).

Розробку нового універсального правового поняття культурних цінностей не можна починати, не звернувшись до сутнісних оцінок культурної цінності як філософської категорії. Для цього необхідно визначити, що з погляду філософії є такі поняття, як «культура» і «цінність». Розглядаючи взаємозв'язок цих понять, спільні точки дотику і співвідношення між собою, можна зробити кілька висновків.

По-перше, культурні цінності нерозривно пов'язані з природою і є результатом людської праці як перемислення буття природи.

По-друге, культурних цінностей притаманний ознака загальності, тобто надання об'єктів культурної значення в масштабі суспільства, епохи, покоління. Тим самим культурні цінності є поєднувальним ланцюгом між різними поколіннями й мають конкретно-історичний характер.

По-третє, часто цінності виступають як відношення суб'єкта (індивіда або суспільства) до об'єкта культурних цінностей, є сферою переживання людини й мають суб'єктивний характер. Порівняно з філософським юридичне поняття культурних цінностей зумовлено насамперед тим, що правова сфера передбачає регулювання лише матеріальних цінностей культури. Аналіз законодавчих актів, що регламентують суспільні відносини у сфері обігу культурних цінностей, показує відсутність єдиного підходу до визначення і тлумачення поняття «культурна цінність». На думку І.Б. Афоніна, з правового погляду культурні цінності

можна визначити як матеріальне втілення людської діяльності, що наділене унікальністю й має вагоме історичне, наукове, художнє чи інше культурне значення для суспільства (Афонин, 2004: 23).

Основні принципи охорони об'єктів культурної спадщини зафіксовані в Конституції України, ратифікованих міжнародних конвенціях, нормативних правових актах, також орієнтованих на забезпечення збереження культурних надбань. Разом із тим варто констатувати, що в цей час спостерігається збільшення інтересу до об'єктів культурної спадщини, незаконний оборот яких став одним із напрямів організованої злочинності. Незаконне заволодіння предметами культурної спадщини – досить вигідне вкладення капіталу, засоби реалізації незаконно отриманих доходів. Предмети, що становлять історичну, художню або культурну цінність, розкрадаються не тільки з приватних колекцій, а й із державних і муніципальних музеїв, сховищ, художніх галерей. Відповідно, проблема збереження культурної спадщини є одним зі значущих завдань кримінальної юстиції. Суспільна небезпека посягань на об'єкти культурної спадщини зумовлена тим, що завдається шкода не лише матеріальним інтересам, а й, головне, духовним потребам суспільства. Проблема збереження культурних цінностей і недопущення їх незаконного вивезення з країни стала особливо актуальною у зв'язку із сучасними процесами, оскільки об'єкти культурної спадщини та культурних цінностей усе частіше залучаються в незаконний торговельний обіг (Авдеев, Авдеева, 2016). На жаль, процеси, зумовлені лібералізацією цього явища, сприяли зміні ставлення до завдань і способів охорони культурної спадщини (Абдуллина, 2019: 358).

Чинним законодавством України протиправні посягання на об'єкти культурної спадщини охоплюються складом правопорушення, передбаченого ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, і кваліфікуються як дрібне хуліганство. Санкція за заподіяне правопорушення порівняно із завданою об'єктам шкодою є вкрай незначною і встановлюється на рівні штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправних робіт на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб. І лише за руйнування, пошкодження чи знищення окремих пам'яток історії та культури передбачена кримінальна відповідальність. Так, диспозицією ст. ст. 298, 193, 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачена відповідальність виключно за умисні посягання на об'єкти культурного надбання держави. Зокрема, ст. 298 розділу XII КК України встановлено відповідальність за умисні посягання на пам'ятки культури, що внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Основним безпосереднім об'єктом правопорушення, що охоплюється ст. 298 КК України, є моральні засади суспільства в частині ставлення до культурної спадщини та збереження археологічної спадщини України. В.Т. Дзюба вважає, що безпосереднім об'єктом правопорушення, передбаченого ст. 298 КК України, є честь і гідність громадян України, національна самосвідомість і духовність, яким завдається шкода шляхом знищення, руйнування або пошкодження об'єктів національної історико-культурної спадщини України. Разом із тим додатковим безпосереднім об'єктом правопорушення є право власності. Указана думка обумовлена тим, що пам'ятка культури, крім пам'ятки археології, може перебувати в державній, комунальній або приватній власності. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р., культурною спадщиною є сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Законом встановлено, що об'єкти культурної спадщини відповідно до їх антропологічної, археологічної, естетичної, етнографічної, історичної, творчої, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Процедура занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру відрізняється залежно від категорії пам'ятки. Зокрема, пам'ятка національного значення заноситься до Реєстру постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, пам'ятки місцевого значення відповідним рішенням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини тощо (Пономарьова, 2014: 138).

Коло предметів, що належать до культурних цінностей, широке й різноманітне. Вони розрізняються за природою походження, за формою втілення, за значенням, що представляється для суспільного розвитку, і багатьма іншими критеріями. Природно, усі ці відмінності відбиваються й на кримінально-правовому регулюванні збереження культурних цінностей. На думку дослідників (Чучаєв, Медведєв, 2000), із юридичного погляду становить інтерес розподіл зазначених предметів на духовні й матеріальні; рухомі й нерухомі; за значенням – на цінності загальнолюдського, загальнодержавного й місцевого значення; за формою власності – на цінності, що знаходяться в державній, муніципальній і приватній власності; за призначенням – на цінності, які у зв'язку зі своїми якісними характеристиками повинні бути використані в основному в науково-дослідних, а також у культурно-просвітніх і виховних цілях, цінності культури, головною метою організації використання яких є забезпечення їх оптимального збереження, з одного боку, і доступності для екскурсійних оглядів і туристів – з іншого, і цінності, які досить добре зберегли своє функціональне призначення, які на цій підставі можуть використовуватися в тих же або близьких до них громадських, господарських або інших цілях у сучасних умовах. Вагоме значення для кримінального права має класифікація розглянутих предметів за їх внутрішнім ціннісним змістом, оскільки вона дає змогу створити найбільш повне уявлення про склад цінностей культури. У законодавстві й літературі відсутній розподіл, в основу якого було б покладено єдиний критерій, що дає можливість виділити самостійні, взаємно узгоджені групи культурних цінностей. З метою усунення цього недоліку в подальшому необхідно внести зміни в чинне законодавство України щодо класифікації, принципи побудови якої збігаються з давно сформованим уявленням про існування самостійних галузей науки, видів і жанрів мистецтва.

Отже, дослідження класифікації культурних цінностей є необхідним для пізнання всієї широти застосування цього поняття й установлення співвідношення між різними їх видами в кожному окремому випадку. Культурні цінності поділяються на такі основні види: 1) залежно від єдності з навколишнім середовищем: рухомі та нерухомі; 2) залежно від економічного критерію: матеріальні та нематеріальні (духовні); 3) за ступенем значущості: цінності світового, національного та місцевого значення; 4) залежно від оборотоздатності: ті, що перебувають у вільному обороті; обмежені в цивільному обороті (обмежено оборотоздатні культурні цінності); ті, що виключені з обороту. Відсутність чіткого розподілу культурних цінностей на певні види в чинному законодавстві дає підстави стверджувати, що сьогодні не існує їх вичерпного переліку, що, у свою чергу, дає можливість доповнювати цей перелік з урахуванням розвитку культури й суспільства (Парагайло, 2018: 119).

Висновки. Варто зазначити, що найбільшу кримінально-правову небезпеку викликає транснаціональний характер злочинів у сфері культурних цінностей, що з кожним роком набуває все більших масштабів. Серед причин, що визначають масштабність злочинів у цій сфері, можна навести передусім можливість отримання надприбутків, так як протиправні операції з предметами старовини й мистецтва займають у світі одне з перших місць серед злочинів міжнародного характеру за одержуваними доходами. Тому очевидною тенденцією є не тільки кількісне зростання контрабанди культурних цінностей, а й зміни в самій структурі цього злочинного бізнесу, зокрема його інтернаціоналізація та все більш організований кримінальний характер. З огляду на це, перспективами подальших досліджень варто визначити потребу в аналізі особливостей структури соціальної зумовленості злочинів у сфері культурних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Абдуллина Е.Ф. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: особенности регулирования и направления совершенствования. *Стратегические направления противодействия преступности на национальном и транснциональном уровнях* : материалы Международной научно-практической конференции. Москва, 2019. С. 357–362.
2. Авдеев В.А., Авдеева О.А. Противодействие коррупционной преступности в РФ в контексте имплементации норм международного права. *Юридическое образование и наука*. 2016. № 3. С. 1.
3. Афонин И.Б. Понятие культурных ценностей. Философский и правовой аспекты. *Юридический вестник РГЭУ*. Ростов-на-Дону, 2004. № 11. С. 21–24.
4. Кулакова Н.В. Охорона культурної спадщини України у кримінологічному вимірі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2015. Вип. 28. С. 183–188.
5. Парагайло В.О. Проблеми класифікації культурних цінностей у сучасній правовій доктрині. *Юридичний бюлетень*. Випуск 7. Ч. 1. 2018. С. 115–120.
6. Пономарьова М.С. Загальна характеристика кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини України. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 137–146.
7. Чучаев А.И., Медведев Е.В. Культурные ценности как правовая категория. *Государство и право: проблемы, поиски решений, предложения*. 2000. Вып. 3 (13). С. 114–119.

References:

1. Abdullina E.F. (2019). Ugolovno-pravovaya okhrana kulturnykh tsennostei: osobennosti regulipovaniia i napravleniia sovershenstvovaniia [Criminal Law Protection of Cultural Property: Specifics of Regulation and Directions for Improvement]. *Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi-prakticheskoi konferentsii «Strategicheskie napravleniia protivodeistviia prestupnosti na natsionalnom i transnatsionalnom urovniakh»*. pp. 357–362.
2. Avdeev V.A., Avdeeva O.A. (2016). Protivodeistvie korrupcionnoi prestupnosti v RF v kontekste implementatsii norm mezhdunarodnogo prava [Countering corruption crime in the Russian Federation in the context of the implementation of international law]. *Iuridicheskoe obrazovanie i nauka*. № 3. pp. 1.
3. Afonin I.B. (2004). Poniatie kulturnykh tsennostei Filosofskii i pravovoi aspekty [The concept of cultural values Philosophical and legal aspects]. *Iuridicheskii vestnik RGEU. Rostov-na-Donu*. № 11. pp. 21–24.
4. Kulakova N.V. (2015). Okhorona kulturnoi spadshchyny Ukrainy u kryminolohichnomu vymiri [Protection of cultural heritage of Ukraine in the criminological dimension]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 18 : Ekonomika i pravo*. Vyp. 28. pp. 183–188.
5. Parahailo V.O. (2018). Problemy klasyfikatsii kulturnykh tsinnostei u suchasni pravovii doktryni [Problems of classification of cultural values in modern legal doctrine]. *Yurydychnyi biuleten*. Vypusk 7. Ch. 1. pp. 115–120.
6. Ponomarova M.S. (2014). Zahalna kharakterystyka kryminalno-pravovoi okhorony obektiv kulturnoi spadshchyny Ukrainy [General characteristics of criminal law protection of cultural heritage sites of Ukraine]. *Yurydychna nauka*. 2014. № 5. pp. 137–146.
7. Chuchaev A.I., Medvedev E.V. (2000). Kulturnye tsennosti kak pravovaya kategoriia [Cultural values as a legal category]. *Gosudarstvo i pravo: problemy, poiski reshenii, predlozheniia*. Vyp. 3 (13). pp. 114–119.